

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЯКОСТІ МОЛОКА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Проаналізовані тенденції розвитку молочною скотарства, їх вплив на якість молока. Здійснено ранжування областей України за відносним сукупним коефіцієнтом якості та визначено основні шляхи підвищення якості молокопродукції

Тривалі процеси ринкових перетворень в аграрному секторі економіки України встановили підґрунтя для зміни відносин власності, здійснення земельної реформи, роздержавлення та приватизації підприємств, становлення приватних організаційно-правових господарських структур ринкового спрямування, створення реального власника землі та виробленої ним продукції. Однак зміна економічних умов господарювання та інші наслідки трансформаційних процесів не виправдали очікуваних сподівань. Особливо це позначилося на зменшенні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, загрозливому погіршенні демографічної ситуації, зубожінні українського села, низькій купівельній спроможності населення, зниженні конкурентноздатності вітчизняної продукції. За таких обставин важливим фактором підвищення ефективності вітчизняного агропромислового комплексу є покращення якості виробленої продукції.

Наразі особливої уваги щодо поліпшення потребують якісні характеристики молока. Адже наявність на вітчизняному ринку широкого асортименту продуктів, виготовлених з молокосировини, зумовлює зростання зацікавленості та вимогливості їхніх потенційних покупців. Крім того, враховуючи стратегічні наміри України стати повноправним членом ЄС, дотримання вимог якості та безпеки продукції є невід'ємною умовою інтеграції до європейських структур.

Значний внесок у дослідження питань підвищення якості молока та ефективності його виробництва зробили такі вітчизняні

вчені-економісти, як М.М. Ільчук, С.Р. Камілова, Т.Л. Мостенська П.Т. Саблук, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та багато інших. Проте складність проблем і відсутність істотних зрушень у їх розв'язанні вимагають подальших досліджень та розробок.

Нині гострою проблемою в молочному скотарстві, що потребує негайного вирішення, є невинне зменшення чисельності поголів'я корів у всіх категоріях господарств – з 9423,7 тис. гол. на початок 2001 р. до 6514,1 тис. гол. на початок 2006 р., або на 31 відсоток. Такий спад відбувся в основному за рахунок зменшення поголів'я в сільськогосподарських підприємствах (на 50 %). Основна частина корів утримується в особистих селянських господарствах, проте в динаміці і їм притаманна незначна тенденція щодо зменшення чисельності поголів'я (8 %). Значно вплинуло на дану ситуацію погіршення кормової бази, недоліки селекційно-плеїнної роботи, низький рівень механізації та автоматизації виробничих процесів. Не останню роль ці чинники відіграли й на зниженні рівня виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах, питома вага яких в загальному обсязі виробництва зменшилась за аналізований період із 27,2 % до 18,8 %.

Виробництво молока за категоріями господарств ілюструє рис. 1.

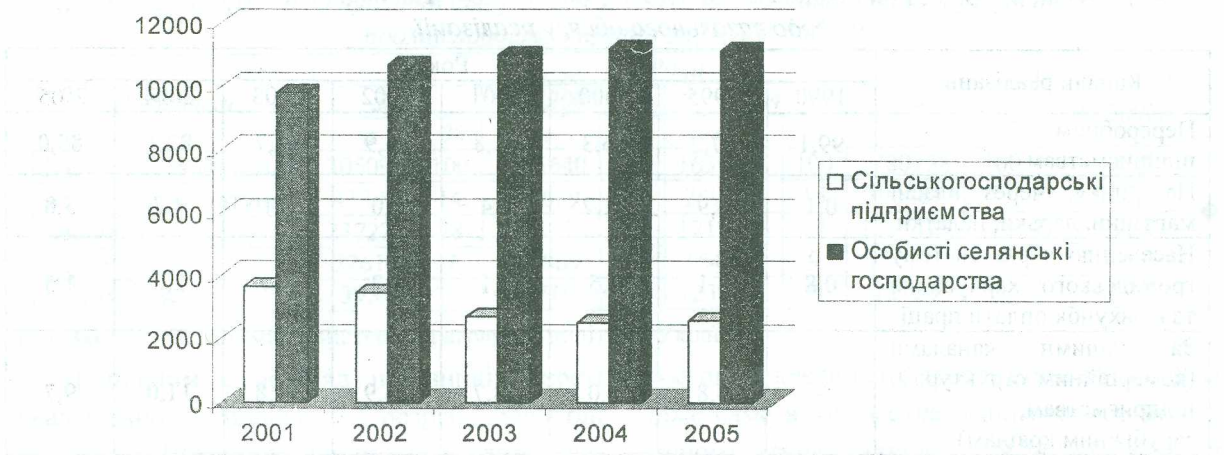

Рис. 1. Виробництво молока всіх видів за категоріями господарств в Україні, тис. т

За період з 2001 р. по 2005 р. в Україні змінилось співвідношення обсягів виробництва молока з його реалізацією на переробку (рис. 2).

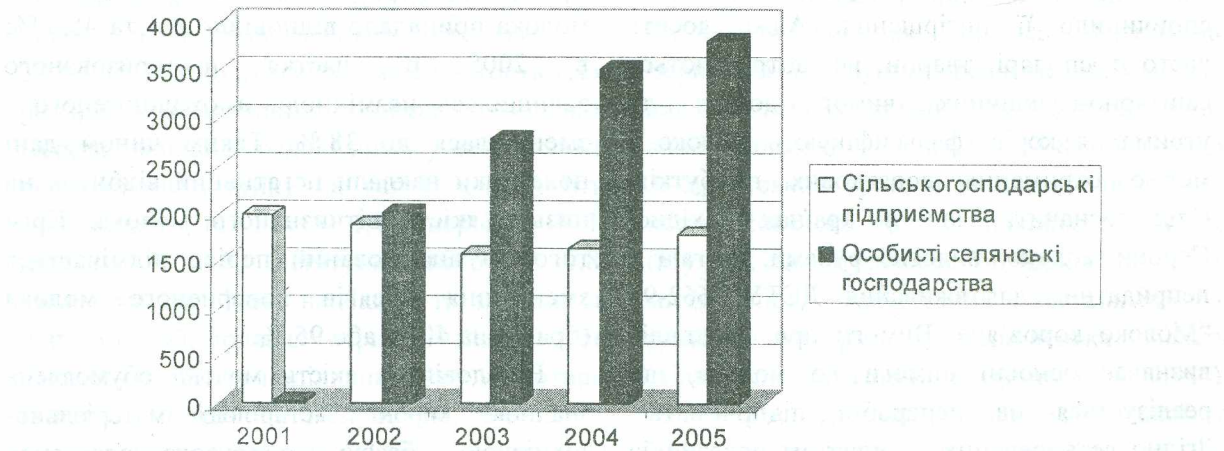

Рис. 2. Реалізація молока на переробку сільськогосподарськими підприємствами та особистими селянськими господарствами України, тис. т

Дані табл. 1 свідчать, що за аналізований період основним налагодженим каналом реалізації молокопродукції є переробні підприємства, однак відмічається зменшення абсолютних та відносних показників продажу (з 99,1 % до 85,0 %), одночасно зросла реалізація молока населенню через систему громадського харчування та в рахунок оплати праці (з 0,8 % до 1,5 %), а також продаж на ринку з (0,1 % до 3,8 %). Щодо селянських господарств, то основна частина виробленого в них молока споживається їхніми власниками, частина йде на згодовування худобі, решта продається переробним

підприємствам, а також на місцевих ринках. Рівень товарності особистих селянських господарств у 2005 р. становив 34,3 %.

Вітчизняне молочне скотарство характеризувалося на початку 90-х років ХХ століття відносно високою товарністю. Але негативні тенденції в економіці, які спостерігалися в останні роки у виробництві та реалізації молока негативно вплинули на його товарність. Наприклад, у 1990 р. товарність молока становила 95,7 % [2, С.302]. У 2005 р. у сільськогосподарських підприємствах цей показник становив 69,6 %.

Таблиця 1. Структура реалізації молока у сільськогосподарських підприємствах України, % до загального обсягу реалізації

Канали реалізації	Роки							
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Переробним підприємствам	99,1	87,2	66,3	71,8	73,9	78,7	82,1	85,0
На ринку, через власні магазини, ларьки, палатки	0,1	8,9	21,2	9,4	8,0	6,1	4,7	3,8
Населенню через систему громадського харчування та в рахунок оплати праці	0,8	3,1	7,5	5,1	4,2	3,4	2,2	1,5
За іншими каналами (комерційним структурам, підприємствам, зарубіжним країнам)	-	0,8	5,0	13,7	13,9	11,8	11,0	9,7

Дані Державного комітету статистики України

Неабиякий вплив вище розглянуті процеси здійснили і на якість молока. Переміщення основної частки виробництва молока у приватний сектор значною мірою спричинило її погіршення. Адже досить часто господарі тварин не дотримуються санітарно-гігієнічних вимог доїння та утримання корів, фальсифікують молоко з метою отримання додаткових прибутків. Слід зазначити, що в країнах Західної Європи молоко, видоєне руками, взагалі є непридатним для вживання. ДСТУ 3662-97 "Молоко коров'яче. Вимоги при закупівлі" визначає основні вимоги до молока, що реалізується на переробні підприємства. Згідно встановлених стандартом показників якості молоко закуповується від сільськогосподарських виробників вищим ґатунком, першим, другим та неґатунковим. Динаміку ґатункової структури молока, що надійшло на переробку, відображають дані табл.2, які свідчать про зростання обсягів закупленого молока усіх ґатунків, зокрема збільшення закупок вищим ґатунком – у 7 разів, неґатунковим – у 4 рази. На частку молока вищого ґатунку у 2005 р. припадало 17 % від загального обсягу, першого – 73 %, другого – 9 % та неґатункового – 1 %. Дану ситуацію не можна розглядати як позитивну, адже в країнах ЄС більше 90 % молока реалізується екстра-класом, вимоги до показників якості якого наближаються до вітчизняного вищого ґатунку.

Із загальної кількості молока, реалізованого сільськогосподарськими підприємствами у 2001 р. на частку пастеризованого та охолодженого до 10°C молока припадало відповідно 0,5 та 45,4 %; в 2005 р. частка пастеризованого залишилась незмінною, а охолодженого - зменшилася до 38 %. Таким чином дані показники наклали негативний відбиток на низьку якість вітчизняного молока. Крім того, за аналізований період відмічається зменшення обсягів поверненого молока (браку) на 401 т або 95 %.

Незадовільна якість молока обумовлена значною мірою застарілою матеріально-технічною базою сільськогосподарських підприємств, відсутністю коштів на придбання сучасних доїльних установок, доїльних залів, приладів для визначення показників якості, охолоджувального обладнання та для первинної обробки і зберігання молока. Забруднення досить часто відбувається внаслідок недотримання санітарних вимог доїння, гігієни вим'я та обробки доїльного обладнання, що визначальним чином впливає на збільшення бактеріального обсіменіння молока та кількості соматичних клітин.

Таблиця 2. Динаміка гатункової структури молока, що надійшло на підприємства молочної промисловості України за ДСТУ 3662-97

Показники	Роки								2005 р. у % до 2002р.
	2002		2003		2004		2005		
	т	%	т	%	т	%	т	%	
Базисна вага всього, т	305096	100	1465640	100	1639998	100	1780258	100	583,5
в т. ч. вищого гатунку	41302	14	178689	12	249050	15	300488	17	727,5
першого	237226	78	1115372	76	1212255	74	1307475	73	551,2
другого	22614	7	149869	11	154789	9	154135	9	681,6
негатункового	3954	1	21710	1	23904	2	18160	1	459,3

Розраховано за даними Міністерства аграрної політики України

Доцільним є розгляд показників якості реалізованого молока в розрізі областей України. Використовуючи та адаптуючи підходи В.В. Юрчишина [3, С.87-90], здійснено ранжування областей України за показниками якості молока. За показниками гатункової структури визначалась середня питома вага молока за гатунками (шляхом ділення показників гатункової структури на 25 %, беручи до уваги, що використовуються чотири показники сортів молока). Перемноживши середню питому вагу молока по кожному гатунку на вагові коефіцієнти (для вищого гатунку – 1,15, першого – 1, другого – 0,9, негатункованого – 0,8, зважаючи на цінові надбавки та знижки за сорт молока), додавши отримані значення по кожній області та поділивши суму на чотири (кількість показників) знайдено коефіцієнт якості за гатунками. Сума відносного коефіцієнту якості за гатунками та відносного коефіцієнту жирності поділена на кількість показників, взятих до підрахунку склала відносний сукупний коефіцієнт якості. Відносний сукупний коефіцієнт якості визначив місце кожної області України в ранжованому ряду.

З табл. 3 видно, що перше місце в даному ряду займає Закарпатська область (відносний

сукупний коефіцієнт якості становить 1,064), адже саме в ній частка реалізованого молока вищого гатунку становить 99,74 % (майже все молоко йде на продаж вищим гатунком) та середній вміст жиру – 3,66 %, який є вищим порівняно з базовим 3,4 %. Однак, в загальних обсягах реалізації молока вищого гатунку України на її частку припадає – лише 0,8 %. На такі області, як Київська, Полтавська, Черкаська, в структурі реалізованого молока вищого гатунку України припадають значно вищі відсотки – 24,4; 14,8; 9,5, ніж Закарпатської, проте й вищими є показники негатункованого молока, першого та другого гатунків, що обумовлює їм відповідно 5,7,10 місця при ранжуванні. Останньою в ранжованому ряду є Чернівецька область (відносний сукупний коефіцієнт – 0,944), сільськогосподарські підприємства якої в 2005 р. продали на переробку вищим гатунком 13,29 %, першим – 68,42 %, другим – 14,7 % та негатунковим – 3,58 з середнім вмістом жиру – 3,32 %, що на 0,08 % менше, порівняно з базовим. Також низькою в Чернівецькій області є питома вага молока реалізованого вищим та першим гатунками в загальних обсягах продажу молока цих гатунків України – 0,9 %, 1,1 %.

Таблиця 3. Ранжування областей України за показниками якості реалізованого молока, 2005 р

Область	% вищого гатунку молока в загальній структурі	% I гатунку молока в загальній структурі	% II гатунку молока в загальній структурі	% негатункового молока в загальній структурі	Вміст жиру в молоці, %	Відносний коефіцієнт якості за гатунками	Відносний коефіцієнт жирності	Відносний сукупний коефіцієнт	Ранг області
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
АРК	27,04	70,85	1,75	0,37	3,8	0,985	1,08	1,031	2
Вінницька	20,63	71,21	7,82	0,33	3,46	0,970	0,98	0,975	13
Волинська	3,02	93,01	3,11	0,86	3,5	0,948	0,99	0,970	17

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Дніпропетровська	38,32	60,65	0,90	0,13	3,59	1,002	1,02	1,010	3
Донецька	15,55	76,60	5,06	2,79	3,6	0,961	1,02	0,991	6
Житомирська	12,26	56,83	29,89	1,02	3,53	0,936	1,00	0,968	18
Закарпатська	99,74	0,26	0,00	0,00	3,66	1,091	1,04	1,064	1
Запорізька	0,00	82,31	16,05	1,64	3,47	0,930	0,98	0,957	22
Івано-Франківська	39,68	51,15	8,88	0,29	3,56	0,996	1,01	1,003	4
Київська	34,67	61,86	2,25	1,22	3,5	0,994	0,99	0,993	5
Кіровоградська	27,29	56,08	15,40	1,24	3,52	0,971	1,00	0,984	9
Луганська	0,00	73,74	26,08	0,19	3,53	0,924	1,00	0,962	19
Львівська	0,00	94,79	4,65	0,56	3,46	0,943	0,98	0,962	20
Миколаївська	18,11	24,36	52,60	4,93	3,52	0,915	1,00	0,957	23
Одеська	0,57	89,77	9,17	0,50	3,4	0,940	0,96	0,952	24
Полтавська	24,79	69,46	5,21	0,53	3,52	0,978	1,00	0,988	7
Рівненська	0,13	96,25	3,20	0,41	3,44	0,945	0,98	0,960	21
Сумська	3,84	92,59	2,15	1,42	3,51	0,949	1,00	0,972	16
Тернопільська	8,81	77,65	12,84	0,70	3,56	0,948	1,01	0,979	11
Харківська	14,45	82,89	2,34	0,32	3,55	0,966	1,01	0,986	8
Херсонська	1,77	63,36	34,39	0,48	3,64	0,918	1,03	0,975	15
Хмельницька	14,48	74,89	9,06	1,58	3,5	0,958	0,99	0,975	14
Черкаська	21,57	68,14	9,19	1,11	3,51	0,969	1,00	0,982	10
Чернівецька	13,29	68,42	14,70	3,58	3,32	0,947	0,94	0,944	25
Чернігівська	8,84	84,40	5,97	0,79	3,53	0,954	1,00	0,977	12
Україна	16,9	73,44	8,66	1,02	3,52	0,963	1,00	0,980	-

За результатами дослідження встановлено, що сільськогосподарські підприємства Закарпатської області виробляють "найякісніше молоко", проте їх частка в загальному обсязі виробництва молока України становить лише 2,9 %. Підприємства таких потужних областей з виробництва молока, як Львівської, Вінницької, Київської (6,8 %, 6,2 %, 5,1 % в загальній кількості виробленої молочної сировини) більшу частину молока виробляють нижчими гатунками. Тому нині основним завданням для сільських товаровиробників є оптимальне поєднання кількісних та якісних характеристик молока. Від низької якості сільськогосподарські виробники зазнають великих втрат (лише за 2005 р. втрати сільськогосподарських підприємств України від реалізації молока, що не відповідає вимогам вищого гатунку, склали приблизно 238 млн. грн.). Гармонізація вітчизняних стандартів з міжнародними, залучення додаткових інвестицій, розробка державних програм щодо підтримки виробників, вдосконалення системи закупівель молкосировини та матеріального заохочення дозволить значною мірою підвищити якість та конкурентоспроможність виробленого молока.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт України. ДСТУ 3662-97. Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі. – К.: Держстандарт України, 1997. – 9 с.
2. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: Монографія / За ред. П.Т. Саблука і В.І. Бойка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 340 с.
3. Організація управління якістю праці та продукції в сільському господарстві / За ред. В.В. Юрчишин. – К. Урожай, 1983. – 168с.
4. Статистичний збірник "Тваринництво України" / Державний комітет статистики України. – К., 2005. – 188с.

ПРОЦЮК Наталя Іванівна – аспірантка Національного аграрного університету